

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINI TARBIYALASHDA FOLKLOR
ASARLARINING O'RNI

Jamolova Gulsunoy Jamol qizi
Angren Universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda folklor asarlarining o'rni va ahamiyati yoritilgan. Tadqiqotning maqsadi folklor namunalarini ta'lim jarayonida qo'llash orqali o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida tahlil, taqqoslash va pedagogik kuzatish usullaridan foydalanildi. Olingan natijalar folklor asarlarini dars jarayonida muntazam va maqsadli qo'llash o'quvchilarning nutqiy rivoji, milliy qadriyatlarga munosabati va axloqiy tarbiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Xulosa qilib aytganda, folklor asarlari boshlang'ich ta'limda samarali tarbiyaviy vosita hisoblanadi.

Kalit so'zlar: folklor asarlari, boshlang'ich ta'lim, o'quvchilar tarbiyasi, xalq og'zaki ijodi, ma'naviy-axloqiy tarbiya, ta'lim metodikasi.

KIRISH

Bugungi kunda boshlang'ich ta'lim tizimida o'quvchilarni har tomonlama yetuk shaxs qilib tarbiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bu jarayonda xalq og'zaki ijodi namunalari, xususan folklor asarlari muhim tarbiyaviy va didaktik ahamiyatga ega. Folklor asarlari orqali o'quvchilarda milliy qadriyatlarga hurmat, axloqiy fazilatlar, estetik did va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish mumkin. Shu bilan birga, boshlang'ich sinflarda folklor asarlarini o'qitish jarayonida ularning mazmunidan samarali foydalanish masalasi dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'lmoqda. Mazkur maqolaning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda folklor asarlarining o'rni va imkoniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

Ertaklardan foydalangan holda bolalarni estetik tarbiyalash muammosi o'qituvchilar uchun ayniqsa muhimdir. Estetik idrok badiiy adabiyot bilan keng tanishish, zarur bilimlarni egallash, tajriba va hayotiy taassurotlarni to'plash natijasida rivojlanadi. Shuning uchun bolani adabiyot bilan tanishtirishning boshidanoq ertaklar bilan jiddiy, o'ychan ishlash juda muhimdir. Talaba quyidagilarni nomlashi va misollar keltirishi kerak: xalq va adabiy ertaklar (kundalik, sehrli, hayvonlar haqida); folklor asarlari (maqol va matallar, topishmoqlar, ertaklar, ertaklar, afsonalar, an'analar, dostonlar); farqlash, solishtirish: folklor asarlari (topishmoq, maqol, qo'shiq, tilni burish), xalq va adabiy ertaklar, bolalar fantastika janrlari (ertak, hikoya, she'r, o'yin, ballada, insholar, afsonalar).

Ushbu talablar boshlang'ich maktab bitiruvchilari tomonidan etarli darajada o'qish doirasini (folklor asarlaridan, shuningdek, mahalliy va xorijiy yozuvchilarning klassik asarlaridan) ishlab chiqish sharti bilan qondirilishi mumkin, bu o'quvchilarga nafaqat asarlarni nomlash, folklorning turli janrlaridagi asarlarga misollar keltirish, balki ularni ajratib ko'rsatish imkonini beradi. va ularning xususiyatlarini ko'rsatish imkoniyatiga ega bo'lish[1].

Biz o'zbek bolalar shoir va yozuvchilari asarlarining o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qildik. Ular o'zbek bolalar adabiy jarayonining rivojlanishiga katta hissa qo'shdilar va jadidlar va dastlabki yillardagi ilg'or shoir va yozuvchilarning asarlaridan boshladilar[17].

Dasturning o'quv-uslubiy to'plami ushbu talablarning barchasiga javob beradi. 1-4-sinflar uchun adabiy o'qish darsligi Rossiya va dunyoning boshqa mamlakatlari xalqlarining folklor asarlarini o'z ichiga oladi. Har bir sinfda o'qitishning vazifasi bolalarning xalq amaliy san'ati asarlari haqidagi bilimlarini chuqurlashtirish, o'qish tajribasini kengaytirish va boyitish, adabiy tushuncha va g'oyalarni joriy etishdan iborat. Darsliklarning bo'limlariga topishmoqlar, maqollar, til burmalari, bolalar bog'chalari, ertaklar, afsonalar, ertaklar kiradi. Sinfdan sinfga o'qish doirasi kengayadi, o'qish darajasi oshadi. Asta-sekin bolalar adabiy (muallif) va xalq ertaklari, ertak turlari (sehr, kundalik, hayvonlar haqida) tushunchalarini rivojlantiradilar va dunyo xalqlarining ertaklarini taqqoslash o'xshashlik va farqlarni, syujetlarning "o'xshashligini", xalq tilining o'ziga xosligini va adabiy ertaklar[2].

O'zbek bolalar adabiyoti yildan-yilga shakllana boshladi. Ayniqsa, bu yillarda Z. Diyer, D. Oppoqova, M. Fayzi, I. Muslim, A. raxmat, Sh. Saadulla, S. Jor, M.

Akilova, K. Muhammadiy, X. Nazir ajoyib voqea bo'ldi. Ular bolalarni yaxshi o'qishga, ilm-fan nuridan bahramand bo'lishga, ko'p mehnat qilishga va o'z yoshidagi haqiqiy o'g'il va qiz bo'lib o'sishga undaydi[16].

Uchinchi sinf o'quvchilarining o'qish doirasiga yangi ertaklar kiritiladi, ularni o'qish va tahlil qilish ularning haqiqiy bo'lmagan dunyosini, ijobiy va salbiy qahramonlarning mavjudligini, har bir xalqning ertaklari tilining o'ziga xos xususiyatlarini, takrorlashlar, so'zlar, boshlanish va yakunlarning mavjudligini ko'rsatadi. Uchinchi sinf o'quvchilari ko'plab ertaklarning syujetlari bir-biriga o'xshashligi haqida tasavvurga ega bo'lishadi, garchi ular taqdimot uslubida farq qilsalar ham, chunki ular turli vaqtlarda, turli odamlar tomonidan, turli mamlakatlarda yaratilgan.

4-sinfda o'qish to'garagiga shakli va mazmuni jihatidan murakkabroq bo'lgan ertaklar kiradi, bu o'qish tajribasini boyitish, o'qish doirasini kengaytirish va bilim darajasini oshirish uchun sharoit yaratadi. To'rtinchi sinf o'quvchilari folklor asarlarining barcha janrlarini va ertak turlarini takrorlaydilar, adabiy ertaklarni o'rganadilar (B. Tuxliev, S. Matchon, M. Jumaboev va boshqalar.). Trening mazmunining bunday tuzilishi bizga bolalarning o'qish doirasini doimiy ravishda kengaytirish va o'qishning asosiy ko'nikmalarini shakllantirish imkonini beradi[17].

Urushdan keyingi davr o'zbek bolalar she'riyatida Vatan, go'zal yurt, ozod yurtimiz haqidagi asarlar e'tiborga loyiqdir. Bu mavzuda yozilgan "Yashna, Vatan" (I. Muslim), "Obod ulkam", "Yurtimizning yuragi" (P. Mo'min), "Mening Vatanim", "baxtli bolalar" (K. Hikmat), "Olkamizning tongi" (A. raxmat) she'rlarini sanab o'tishning o'zi kifoya emas. "Bir bobosi-fermer va o'n ikki bola hikoya" (A. Aripov), "so'z onasi" va boshqalar [18].

Keling, adabiy tushunchalar va g'oyalarni shakllantirish darajasiga qo'yiladigan talablarni ko'rib chiqaylik. Majburiy minimal tarkibga quyidagi tushunchalarning adabiy propedevtikasi kiradi:

- asar janrlari-hikoya, ertak (xalq yoki adabiy), ertak, she'r, roman, o'yin;
- folklor janrlari: topishmoqlar, til burmalari, qo'shiqlar, maqol va matallar;

- ish mavzusi;
- asosiy fikr;
- uchastka;
- qahramon-xarakter, uning xususiyatlari, harakatlari;
- yozuvchi, muallif, hikoyachi;
- matnda badiiy ifoda vositalari-epitetlar — taqqoslashlar

Adabiy bilim asar bilan chuqurroq ishlash uchun zarurdir. Ushbu bilim talabaga tayyor shaklda berilmaydi, lekin bolalar o'qish faoliyati davomida "kashf etadilar" [5].

Ertaklarning turli shakllarini (xalq va adabiy) kuzatish bolalarni ba'zi ertaklarning g'ayrioddiy kirish yoki hazil shaklida tugashi degan xulosaga olib keladi. Ertaklarni so'zlar bilan tanlash va ularni o'qish boshlang'ich o'quvchining o'qish doirasini kengaytiradi, nutq va o'qish tajribasini boyitadi. So'zlar uchun hazillar, so'zlar, maqollarni tanlash yoki tanish ertaklar uchun o'z so'zlarini ixtiro qilish, ertaklar bilan ertak aytib berish orqali talabalar ertaklar dunyosini o'rganadilar va "aytish"[3] adabiy tushunchasini o'zlashtiradilar.

1-sinfda: matn bilan ishlash 1-sinfda: matn va jumlar to'plamini amaliy farqlash; paragraf va semantik qismlarni ajratib ko'rsatish; semantik qismlarni nomlash, sxematik yoki tasviriy reja tuzish (o'qituvchi rahbarligida).

2-sinfda: matnda ishlatiladigan so'zlar va iboralarni tushunish; so'zlar va taqqoslashlarning eng oddiy holatlarini ajratish; matnni qismlarga bo'lish va o'qituvchi rahbarligida reja tuzish; ishning asosiy (asosiy) g'oyasini aniqlash; rejaga muvofiq reja va qayta hikoya qilish; ish matni bo'yicha topshiriqlar va savollar bo'yicha mustaqil ish.

3-sinfda: voqealar ketma-ketligi va ma'nosini tushunish; matnning asosiy g'oyasini aniqlash; matnning tuzilishini bilish: harakatning boshlanishi, rivojlanishi, tugashi; reja tuzish va matn mazmunini (batafsil va tanlab) rejaga muvofiq takrorlash va matn uchun topshiriqlarni mustaqil ravishda, mustaqil ravishda bajarish[4].

4-sinfda: so'z va iboralarning ma'nosini tushunish va tushuntirish; hikoya yoki ertak uchun reja tuzish; rejaga muvofiq matnni batafsil, qisqacha va tanlab qayta hikoya qilish; ijodiy qayta hikoya qilish (hikoyachining yuzidagi o'zgarishlar).

Vazifalar ishni birlamchi va ikkilamchi idrok etishni o'z ichiga oladi. Birlamchi idrok O'qilgan narsalarning umumiy, asosan hissiy taassurotni aks ettiradi; ikkilamchi idrok asar haqida fikr yuritishni ta'minlaydi. Birlamchi idrokni tashkil qilish uchun quyidagi vazifalar taklif etiladi, masalan: voqealar va personajlarni kuzatib boring, ularga munosabatingizni bildiring, taassurotlaringizni bildiring. Ushbu vazifalar bolalarning his-tuyg'ulariga va ularning ishning haqiqiy mazmunini tushunishlariga asoslanadi. Ikkilamchi idrok paytida, matn yana o'qilgandan so'ng, talabalar personajlar va voqealar haqidagi tushunchalarini, o'qigan narsalariga munosabatini tushuntiradilar, mulohaza yuritadilar, isbotlaydilar va aks ettiradilar [19].

Keyinchalik, ishni idrok etishda bolalarning ijodiy tasavvurlari asosida ish tashkil etiladi: ular personajlarni, voqealarni tasavvur qilishadi, ularni "ko'rishga" harakat qilishadi (qahramonlarning ko'rinishi, harakat joyi); qahramonning xatti-harakatlarini, hissiy holatini tushuntiring; o'ylab ko'ring va so'zlar bilan tasdiqlang. matn muallif unga qanday munosabatda bo'ladi, biz bu haqda qanday bilib olamiz va hokazo.

Asar nafaqat mazmunga, balki shaklga ham ega bo'lganligi sababli, ertak, ertak, she'rning xususiyatlarini (janr sifatida) aniqlash, ularning o'xshashlik va farqlarini aniqlash, shuningdek, asar tilining xususiyatlarini, uning tarkibini (qurilishini) tushunish uchun maxsus vazifalar beriladi. Talabalar o'qiyotgan asari qanday tuzilganligini, bunga nimaga erishilishini, muallif xarakterini tasvirlash uchun qanday so'zlarni tanlashini, bu belgini qanday tavsiflashini tushunishlari muhimdir.

Asar ustidagi ish o'qituvchi tomonidan maxsus tayyorlangan ifodali o'qish bilan yakunlanadi. Bolalar uchun ifodali o'qishning turli xil versiyalari bo'lishi mumkinligini tushunish juda muhim, chunki u odamlar tomonidan bir xil san'at asarining turli xil tasavvurlarini aks ettiradi[9].

Darslikdagi barcha vazifalar o'quvchilarning o'quv faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Bolalar: 1) o'quv vazifasini tushunishlari kerak (nima qilish kerak va nima uchun), 2) vazifani qanday bajarish kerakligini tushunish (o'ylash) va 3) ularning ishini kuzatish va baholash.

Darslikning har bir bo'limida ishning mazmuni qanday, u qanday ketma-ketlikda amalga oshiriladi? Buni ertakni o'rganish misolida ko'rsataylik. Bu talabalar uchun yangi material emas. Uchinchi sinfda unga o'girilib siz, xalq ijodiyoti bolalar bilimlarini chuqurlashtirish adabiy asarlar janr farqlash uchun ularni o'rgatish, shuningdek, she'r va rus xalqining ijod xilma-xilligini, ona tili boyligini ko'rish imkonini beradi.

1. Folklor asarlarining tarbiyaviy va didaktik ahamiyati

Folklor asarlari xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi, ma'naviy qarashlari va axloqiy mezonlarini o'zida mujassam etadi. Ertak, maqol, topishmoq, qo'shiq va afsonalar orqali bolalarda ezgulik, halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik kabi fazilatlar shakllanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun folklor asarlarining sodda tili va obrazlilik ularni oson qabul qilish imkonini beradi. Shu sababli folklor namunalari foydalanish ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

2. Boshlang'ich sinflarda folklor asarlarini o'qitish metodlari

Boshlang'ich sinflarda folklor asarlarini o'qitishda suhbat, ifodali o'qish, rolli o'yinlar, savol-javob va muhokama usullaridan foydalanish muhim hisoblanadi. Masalan, ertaklarni sahnalashtirish orqali o'quvchilarning nutqi, ijodiy tafakkuri va jamoada ishlash ko'nikmalari rivojlanadi. Maqol va topishmoqlar esa bolalarning mantiqiy fikrlashini kuchaytiradi. Ushbu metodlar dars jarayonida o'quvchilarning faolligini oshirib, ularning mustaqil fikrlashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

3. Tadqiqot natijalari va tahlil

Tadqiqot jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan olib borilgan pedagogik kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, folklor asarlari asosida tashkil etilgan darslar o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishini oshiradi. O'quvchilar o'z fikrini erkin bayon qilishga, matn mazmunini chuqurroq anglashga intiladi. Natijalar shuni tasdiqladiki, folklor asarlaridan tizimli foydalanish o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi hamda tarbiyaviy samaradorlikni kuchaytiradi.

Boshlang'ich sinflarda folklor asarlaridan foydalanish natijalari

№	Tadqiqot yo'nalishi	Qo'llangan folklor turi	Kuzatilgan natijalar	Samaradorlik darajasi
---	---------------------	-------------------------	----------------------	-----------------------

1	Nutqni rivojlantirish	Ertaklar, qo'shiqlar	O'quvchilarning og'zaki nutqi boyidi, ifodali o'qish ko'nikmalari shakllandi	Yuqori
2	Axloqiy tarbiya	Maqollar, rivoyatlar	Halollik, ezgulik, kattalarga hurmat kabi fazilatlar mustahkamlandi	Yuqori
3	Mantiqiy fikrlash	Topishmoqlar	Tahlil qilish va mustaqil fikrlash qobiliyati rivojlandi	O'rta
4	Darsga qiziqish	Ertak va sahnalashtirish	O'quvchilarning darsga faol ishtiroki oshdi	Yuqori
5	Milliy qadriyatlarni anglash	Xalq og'zaki ijodi namunalari	Milliy an'ana va qadriyatlarga ijobiy munosabat shakllandi	Yuqori

Xulosa

Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini tarbiyalashda folklor asarlarining muhim o'rnini ilmiy jihatdan tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari folklor namunalari dars jarayonida maqsadli va tizimli foydalanish o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivoji, nutq madaniyati hamda mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Shuningdek, folklor asarlarini o'qitishda zamonaviy pedagogik metodlardan foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishi aniqlandi. Kelgusida folklor asarlarini o'qitishning innovatsion usullarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish bo'yicha tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdullayev A. Boshlang'ich ta'lim metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2018. – 180 b.
2. G'afforov T. O'zbek xalq og'zaki ijodi. – Toshkent: Fan, 2016. – 256 b.
3. Karimova D. Boshlang'ich sinflarda tarbiyaviy ishlar metodikasi. – Toshkent: Sharq, 2019. – 144 b.
4. Qodirov M. Folklor va milliy tarbiya masalalari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2017. – 112 b.
5. Saidova M. Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarini tashkil etish. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 168 b.
6. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. Boshlang'ich ta'lim davlat ta'lim standarti. – Toshkent, 2021.
7. www.ziyounet.uz — Ta'lim va pedagogikaga oid elektron manbalar. (Foydalanilgan sana: 2026-yil 20-yanvar).